

Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Isaac Sirul. *Itinerariul spiritual de la „dreptatea (ܩܘܠܘܬܐ) ascetică” la „dragostea duhovnicească” (ܕܘܚܘܒܐ ܕܥܘܠܐ)*

1. Rezumat

Unul dintre cei mai cunoscuți autori din spațiul monahal de-a lungul timpului, cu o răspândire aproape universală în lumea creștină, este Sfântul Isaac Sirul sau Sirianul, episcop de Ninive, autor mistic al veacului al șaptelea, care a aparținut Bisericii Siro-orientale. Importanța deosebită a acestui autor este dată de cel puțin patru aspecte. Primul și, socotim, cel mai de seamă, este caracterul luminos și optimist al viziunii sale teologice. Arareori se întâlnește în istoria Bisericii un autor care să insiste atât de mult pe dragostea și mila lui Dumnezeu, pe care o așează, pe de o parte, la baza întregii Economii divine – de la creație la Întrupare și până la realitatea eshatologică – și fără de care nu poate înțelege Economia divină, iar, pe de altă parte, o socotește drept calea imperială prin care omul poate să ajungă la cunoașterea lui Dumnezeu, lecturată și descrisă ca participare la viața lui Dumnezeu.

În al doilea rând, Sfântul Isaac de Ninive este un exemplu sugestiv al rolului ecumenic jucat de literatura monahală siro-orientală: deși provenea dintr-o comunitate religioasă descrisă atât de către calcedonieni, cât și de către necalcedonieni, în mod tradițional, drept „nestoriană”, scrierile sale au fost traduse la scurt timp după moartea sa în toată lumea creștină (în toate cele trei tradiții hristologice), cu anumite modificări, cenzurări, omisiuni sau înlocuiri. Încă din momentul traducerii sale în diverse limbi, opera isaachiană a reprezentat sursa și îndrumătorul de viață ascetică pentru generații de monahi, dar nu numai.

Al treilea aspect care îl pune în lumină, de data aceasta în istoria Patristicii creștine, este apartenența sa la așa-numita „a treia (cealaltă) tradiție teologică”, tradiția siriacă, de factură semitică, într-un timp de sinteză luminoasă cu tradiția bizantină, tradiție redescoperită de către studioșii vremii, cu precădere în ultimele decenii ale secolului trecut. Pe lângă marele imnograf Sfântul Efrem Sirul, Sfântul Isaac de Ninive este al doilea mare nume sonor al acestei tradiții, care se individualizează prin caracterul poetic, simbolic, al scriiturii sale, de unde relativ lipsesc atât categoriile filosofice specifice școlilor grecești, cât și caracterul juridic, cu granițe închise și pesimist al școlii teologice apusene. Sau, mai corect spus, aceste categorii sunt utilizate într-o sinteză fericită, care evită pericolele în care s-ar putea cădea printr-o utilizare excesivă sau exclusivă a uneia sau a alteia din cele două direcții teologice.

În al patrulea rând, importanța scrierilor Sfântului Isaac este dată de perioada istorică și locul în care au fost consemnate – este vorba de secolul al șaptelea în spațiul monahal din Imperiul Persan, un timp de turbulențe provocate atât de invazia puterii arabe, cât și de schisme

interne, sau de prozelitismul susținut al comunității siro-occidentale. Este veacul în care creștinismul oriental ia primul contact direct cu cei care aveau să-i marcheze întreaga existență de atunci încolo – arabii. În ciuda instabilității și confuziei care caracterizează acest secol, literatura siro-orientală trece printr-o perioadă de înflorire și aceasta dacă ne gândim chiar și numai la cei doi mari autori contemporani, mai puțin cunoscuți în teologia românească: Dadisho Qatraya, care provenea din aceeași zonă geografică cu Sfântul Isaac (Bet Qatraye) și Simon Taibuteh (*al harului*), viețuitor în aceeași mănăstire cu Sfântul Isaac (Rabban Shabur din Bet Huzaye), și a cărui lucrare de căpătâi – *Cartea harului* (de unde își trage și numele) – a fost până de curând atribuită de critica științifică Sfântului Isaac.

Și, în sfârșit, o importanță deosebită a operei isaachiene vine din însuși caracterul sintetic al teologiei sale spirituale (experiențiale). Vorbim de două sinteze fericite: pe de o parte între doi autori aparținând a două școli teologice „adversare” – este vorba de Teodor de Mopsuestia, reprezentant de seamă al școlii antiohiene, „tâlcuitorul prin excelență” al Bisericii Siro-orientale, și Evagrie Ponticul, ucenic al lui Origen, de factură alexandrină; iar cea de-a doua sinteză între gândirea teologică bizantină, prin cele două filiere enunțate, și cea locală siriacă, prin marele mistic Ioan Solitarul sau Ioan de Apamea, părintele teologiei monastice siro-orientale. Istoria liniară, orizontală, se întâlnește cu cea verticală la nivelul vieții spirituale, antropologia biblică se elaborează și se exprimă și prin categorii filosofice clasice, iar limbajul biblico-mistic semitic este îmbogățit de cel patristic bizantin (alexandrin și antiohian), toate acestea într-o sinteză fericită, originală și curajoasă.

Tema de cercetare pe care o propunem se consacră doctrinei gnoseologice a Sfântului Isaac Sirul. Dacă ar fi să facem o sinteză a perspectivei sale teologice, s-ar putea afirma fără dubiu că, de la un capăt la altul al operei sale, Sfântul Isaac descrie un itinerariu detaliat al cunoașterii, pornind de la o percepție simplă, naturală, și urcând până la o gnoseologie duhovnicească (teantropică).

Cercetarea pe care o propunem se va desfășura pe două planuri diferite, care se intersectează și se completează reciproc: ne vom referi mai întâi la un plan obiectiv-istoric, care descrie „gnoseologia teologică”, adică o „cunoaștere dogmatică”, focalizată pe cele trei momente esențiale ale Economiei divine – creație, întrupare și viața eshatologică – care îi și marchează întregul discurs teologic; și planul subiectiv sau spiritual, care se concentrează pe posibilitatea cunoașterii concrete a creației, a Economiei divine și a lui Dumnezeu Însuși, la nivel experiențial în viața ascetico-mistică – „gnoseologie duhovnicească”.

Perspectiva isaachiană realizează și susține o corespondență directă între itinerariul gnoseologic și itinerariul ascetic. Gnoseologia pe care o propune se realizează ca progres din

„cunoaștere în cunoaștere”, dar și ca progres din „virtute în virtute”. Cunoașterea teologică este una „pătimită”, adică nu este vorba doar despre un proces discursiv, ci și de unul intuitiv, care nu se poate realiza fără acel act ontologic de transformare și purificare. Din această perspectivă, tema pe care o propunem are în vedere un parcurs paralel a două procese progresive, care, până la urmă, se identifică:

- ignoranță – cunoașterea naturală – cunoașterea duhovnicească – necunoaștere/sfânta ignoranță (vederea lui Dumnezeu);
- starea pătimasă – purificare – atingerea stării de dreptate – dragostea duhovnicească – simplitatea (simțirea lui Dumnezeu).

Teza sa finală proclamă ideea potrivit căreia *a-L cunoaște pe Dumnezeu înseamnă a-L simți pe Dumnezeu.*

Vom prezenta mai jos, în sinteză, structura pe capitole a acestei cercetări. În primul capitol vom realiza o scurtă bio-bibliografie a Sfântului Isaac de Ninive, în contextul apartenenței sale la comunitatea siro-orientală, în timpul sintezei greco-siriace în Imperiul Persan al secolului al șaptelea. Ne vom folosi în realizarea acestei prezentări generale de studiile occidentale cele mai recente, care aduc informații mult mai exacte și mai specifice privind parcursul său istoric, vis-a-vis de informațiile care erau disponibile până nu de multă vreme în spațiul academic european. De o importanță maximă sunt cele două notițe biografice descoperite la începutul secolului trecut (cea a lui Isodenah de Basra și notița anonimă publicată de patriarhul unit Efreim II Rahmani) care trasează lapidar un parcurs istoric al autorului ninivitan. Vom acorda un spațiu generos analizei privind episcopatul scurt al Sfântului Isaac în orașul Ninive, încercând să identificăm posibile explicații desprinse din informațiile sumare pe care le deținem, corelate cu contextul istoric și provocările recurente ale acestei perioade – ne referim la atmosfera politică și religioasă în interiorul Imperiului Persan al secolului al șaptelea, timp cu numeroase turbulențe, de natură politică și religioasă (intra și interconfesională).

De asemenea, o secțiune importantă a acestui capitol va fi și stabilirea operei isaachiene folosindu-ne de critica istorică contemporană, analiză care va deschide un spațiu generos cercetărilor viitoare. Ne vom referi și la lumea religioasă a Sfântului Isaac, identificând sursele teologiei sale. Și aici avem în vedere, pe lângă Scriptura Vechiului și Noului Testament, autorii patristici cu ajutorul cărora și-a construit propriul sistem de gândire și o viziune personală: Evagrie Ponticul, Ioan de Apamea, Teodor de Mopsuestia și (Psuedo) Macarie Egipteanul. O atenție deosebită o vom acorda sintezei pe care Sfântul Isaac o realizează între acești autori – pe de o parte dintre teologia bizantină și cea siriacă, iar pe de altă parte dintre o viziune intelectualistă și alta existențialistă, la nivelul unei teologii generate de o „experiență gnoseologică” concretă

într-un spațiu și timp real. Această secțiune ne va oferi cadrul obiectiv pentru analiza teologiei experiențiale a episcopului de Ninive.

În cea din urmă secțiune a acestui capitol vom evoca răspândirea postumă a scrierilor acestui autor în întreaga lume creștină, pornind de la spațiul său de origine, lumea creștină siro-orientală, continuând cu cel siro-occidental. O atenție sporită o vom acorda spațiului bizantin și celui slav, unde Sfântul Isaac a manifestat o influență deosebită, care a contribuit esențial la construirea unei perspective teologice curajoase și optimiste și a unei viziuni pozitive asupra vieții ascetico-spirituale. În cele din urmă, vom întreprinde și o scurtă analiză a memoriei liturgice a episcopului de Ninive, care va întregi panorama personalității sale teologice, Sfântul Isaac autor mistic cu valențe ecumenice, a cărui operă a reușit să depășească granițele confesionale, chiar și cele religioase, reprezentând sursa a numeroase reînnoiri și renașteri duhovnicești de-a lungul timpului. Metoda utilizată în acest capitol este, cu precădere, cea istorico-critică.

Analiza temei propuse se va desfășura pe două axe – istorico-obiectivă, respectiv evenimentțial-subiectivă. Aici ne referim la cunoașterea lui Dumnezeu din perspectiva credinței obiective identificată, pe linie teodoriană, în cele trei momente esențiale din Economia mântuirii – creație, întrupare și viața de după moarte, și pe linia credinței subiective, adică gnoseologia divină lecturată prin perspectiva experienței spirituale concrete. În acest cadru, capitolul al doilea va fi dedicat primelor două momente din Economia mântuirii (creație și întrupare) din perspectivă gnoseologică, cu un accent deosebit pe Întrupare, eveniment care separă două tipuri de cunoaștere diferite din punct de vedere calitativ. Prima secțiune va fi structurată în două părți: mai întâi ne vom referi la creație și la modul în care Dumnezeu este prezent în creație și se face cunoscut făpturilor, iar al doilea moment va fi dedicat analizei antropologiei sale teologice, potrivit căreia omul poate să acceadă la o anumită cunoaștere a lumii, în general, și a lui Dumnezeu, în special.

Cea de-a doua secțiune va fi dedicată Întrupării, eveniment fondator și inaugurator al celei de-a doua catastaze, și, implicit, al cunoașterii eshatologice. Într-o primă fază vom realiza o scurtă sinteză a Hristologiei Sfântului Isaac. Acest moment va înlesni înțelegerea semnificației gnoseologice a evenimentului întrupării, analiză care îl va așeza pe episcopul ninivitan într-o moștenire a tradiției antiohiene, pe linie teodoriană. În contextul deja creat, vom identifica motivul înomenirii – lecturarea întrupării ca act revelațional, ca mijloc de unire al creației cu Creatorul și posibilitate a contemplării slavei Ființei dumnezeiești. În această a doua parte vom acorda o atenție deosebită identificării scopului primordial al înomenirii – manifestarea dragostei lui Dumnezeu față de creație și în mod special față de om – motiv mult mai însemnat decât izbăvirea din păcatul originar săvârșit în timpul edenic, socotit nedemn și nepotrivit pentru un asemenea eveniment glorios. În ceea ce privește metodologia de cercetare, fiind vorba despre analiza unui

domeniu obiectiv, fundamentat pe Sfânta Scriptură și pe operele Părinților Bisericii, ne vom folosi, cu precădere, de metoda deductivă. Trebuie însă să subliniem faptul că și în acest caz experiența spirituală joacă un rol însemnat, de aceea nici metoda inductivă nu va fi exclusă.

Capitolul al treilea, de altfel și partea centrală a cercetării noastre, va fi dedicat analizei cunoașterii lui Dumnezeu în viața duhovnicească, care se identifică cu itinerariul ascetic de la starea contrară firii (pătimașă), la cea conformă firii (a dreptății ascetice), până la cea deasupra firii (a dragostei luminoase duhovnicești). Acest capitol va fi construit pe cea de-a doua axă enunțată mai sus – evenimential-subiectivă, care se concentrează efectiv asupra cunoașterii care vine din experiență și se îndreaptă către un dat obiectiv. Prima secțiune a acestui capitol va fi dedicată unei analize semantice a termenilor gnoseologici implicați în descrierea procesului cunoașterii, desfășurată pe patru categorii: cele trei etape ascetice (trupească, sufletească și duhovnicească); cunoașterea dumnezeiască și facultățile sufletului care participă la acest proces; în al treilea rând, termenii adiacenți în strânsă legătură cu procesul cunoașterii; iar în al patrulea rând vom avea în vedere analiza semantică a unei terminologii ce ține de forme ale cunoașterii experiențiale. Rolul acestui prim subcapitol este acela de a oferi o imagine limpede asupra limbajului gnoseologic utilizat de Sfântul Isaac, de altfel un proces deloc facil, cadru absolut necesar unei înțelegeri minime a desfășurării discursului său teologic. Metoda specifică unei astfel de analize este cea filologico-critică. Fondul de bază la care vom face referință este textul siriac publicat parțial și alte fragmente în curs de publicare, detaliate în secțiunea bibliografică.

Cea de-a doua secțiune va fi dedicată tipurilor de cunoaștere propuse de episcopul de Ninive, analizate în relație: în primul rând ne vom referi la o primă tripartiție a cunoașterii – cunoașterea din natură, din Sfintele Scripturi și din experiență – asemănări, deosebiri și relația care se stabilește între acestea; cel de-al doilea raport va fi consacrat cunoașterii așa numite „a filosofilor” și cea „a sfinților”. Această a doua alăturare este extrem de importantă având în vedere că, la acest nivel, Sfântul Isaac stabilește diferențele dintre cunoașterea teologică și cea numită generic „filosofică”, dar care se referă la cunoașterea științific-rațională, în general. Episcopul de Ninive descrie fondul comun al celor două, dar și însușirile care le separă. Cea de-a doua se desfășoară într-un cadru fix, are limite, în vreme ce prima presupune o evoluție nelimitată, chiar și după moarte. În al treilea rând, vom acorda un spațiu generos cunoașterii „din virtute în virtute” sau cunoașterii ascetice în cele trei etape – cunoașterea conformă trupului, cunoașterea sufletească și cunoașterea cea duhovnicească. Vom analiza, în particular, tipul de cunoaștere specific fiecărei etape ascetice și făptuirea care îi corespunde și prin care se realizează. Un loc însemnat în acest capitol îl vor ocupa formele de cunoaștere deja analizate semantic în subcapitolul anterior, care fac diferența între cunoașterea specifică celei de-a doua etape, respectiv celei de-a treia, în această

tripartiție a vieții ascetice, recomandându-l pe Sfântul Isaac ca un teolog original care se remarcă și se separă de ceilalți autori mistici pe a căror gândire teologică își fundamentează perspectiva. De remarcat în acest capitol este dezvoltarea paralelă a evoluției gnoseologice de la ignoranță la cunoaștere, urmată de necunoaștere (sfânta ignoranță) și a evoluției ascetice de la ură, contrară naturii, la dreptatea ascetică, conformă firii, care își află limita în dragostea duhovnicească (suprafirească). În sinteză, acest al treilea capitol va fi dedicat descrierii procesului gnoseologic: obiective, pașii pe care îi urmează în evoluția sa și, în final, raportul pe care Sfântul Isaac îl stabilește între cele două tipuri/dimensiuni ale cunoașterii: discursivă și intuitivă. Implicit, vom face apel la sursele primare pe care Sfântul Isaac le folosește în dezvoltarea viziunii sale, și, în mod special, Evagrie Ponticul și Ioan Solitarul. Metoda de cercetare la care se va face recurs este cea inductivă, dat fiind că punctul de plecare și sursa principală pentru conținutul discursului isaachian implicat în analiza acestui capitol este experiența. De data aceasta drumul se face invers, de la experiență înspre conținutul obiectiv, sau de la particular la universal. Ne vom folosi și de instrumentul filologic, care ne va limpezi unele fragmente care ridică probleme.

Cel din urmă capitol va întregi cercetarea pe linie orizontal-istorică începută cu analiza cunoașterii în creație, continuată cu evenimentul Întrupării, și care vizează desăvârșirea în viața eshatologică. Așadar, ne vom referi în acest al patrulea capitol la cunoașterea în eshatologie și, în consecință, la raportul dintre dreptatea și iubirea lui Dumnezeu vis-a-vis de făpturi în viața de după moarte. Primul subcapitol va fi dedicat posibilității de teologhisire despre viața viitoare, făcând apel la Sfintele Scripturi, la Scrierile Părinților și, în cele din urmă, la unul dintre factorii constitutivi discursului isaachian, la intuiția sa duhovnicească generată de experiență. Odată creat un spațiu de dezvoltare discursului eshatologic, subcapitolul următor va fi dedicat analizei morții, judecării și a stării de după moarte – raiul și iadul. Vom acorda un spațiu generos analizei raportului care se stabilește între iubirea și dreptatea lui Dumnezeu în condițiile existenței iadului, în ceea ce teologia numește „apocatastază”. Vom prezenta sursele teologiei optimiste propuse de Sfântul Isaac și vom identifica principiile teologice fundamentale pe care acesta își construiește viziunea sa. În același timp, vom încerca să răspundem la unele provocări pe care viziunea sa curajoasă le ridică. În cele din urmă, pe marginea unei analize nuanțate și contextuale, vom sugera și anumite chei de lectură pentru eshatologia isaachiană, care vor oferi cititorului posibilitatea unei percepții nuanțate a viziunii episcopului ninivitan. În elaborarea acestui capitol ne vom folosi din nou de metoda deductivă, secundată de cea istorico-critică. Nici de data aceasta nu se poate omite metoda inductivă, având în vedere că un element fundamental constitutiv al discursului său eshatologic este tocmai intuiția duhovnicească privind viața viitoare, generată de experiența duhovnicească.

Ultimul capitol al cercetării va fi dedicat secțiunii concluziilor și sugestiilor pentru alte posibile piste de cercetare a acestui autor mistic de maximă importanță. Atât concluziile, cât și sugestiile au în vedere cele două direcții paralele implicate în cercetarea noastră, care se dovedesc a fi două itinerarii identice: cunoașterea intelectuală și cunoașterea experiențială sau, sintetizând, cunoașterea minții și cea a inimii. În cele din urmă, modul armonios în care cele două facultăți de cunoaștere sunt puse în relație face din mistica răsăriteană un proces realist și totodată holistic.

Pe lângă aceste patru capitole urmate de secțiunea dedicată concluziilor, vom adăuga la secțiunea anexe traducerea a două omilii, considerate aparținătoare „Părții a cincea” a operei Sfântului Isaac, descoperite de siriacistul Sabino Chialà. Potrivit introducerii pe care o face acestor două omilii, nu există certitudinea totală că Sfântul Isaac Sirul ar fi autorul lor de drept, însă există numeroase indicii interne și externe care susțin această apartenență. Traducerea acestora în limba română este inedită.

Dacă ar fi să sintetizăm obiectivele cercetării noastre ne-am referi la patru aspecte:

- o lectură a doctrinei gnoseologice a Sfântului Isaac de Ninive, generată de sinteza dintre viziunea intelectualistă bizantină pe linia lui Evagrie și cea experiențialistă siriacă în moștenirea misticului Ioan Solitarul și (Pseudo) Macarie Egipteanul;
- recuperarea unui sistem antropologico-teologic original, generat în lumea semitico-biblică a Bisericii Siro-orientale, prin întâlnirea cu gândirea teologică bizantină de tradiție filosofico-ascetică;
- recuperarea unei viziuni istorice liniare și pedagogice de factură teodoriană, ca semn al prezenței (și supraviețuirii) unui autor de seamă al școlii antiohiene în tradiția creștină persană;
- și, în cele din urmă, realizarea unei panorame a viziunii ascetice a unui autor mistic de importanță maximă pentru lumea creștină universală, Sfântul Isaac Sirul.

2. Cuvinte cheie: cunoaștere, simțire, facultăți de cunoaștere, itinerariu ascetic, dreptate și dragoste duhovnicească.

3. Cuprins

INTRODUCERE/ 6

1. SFÂNTUL ISAAC SIRUL – AUTOR MISTIC SIRO-ORIENTAL/ 26

1.1 PROFIL BIO-BIBLIOGRAFIC/ 26

1.2 LUMEA RELIGIOASĂ A SFÂNTULUI ISAAC/	35
1.2.1 EVAGRIE PONTICUL/	36
1.2.2 TEODOR DE MOPSUESTIA/	37
1.2.3 IOAN DE APAMEA/	39
1.2.4 SFÂNTUL (PSEUDO) MACARIE (SEC. IV)/	41
1.3 TEOLOGIA EXPERIENȚIALĂ A SFÂNTULUI ISAAC SIRUL ȘI ROLUL SĂU ECUMENIC/	42
1.3.1 RĂSPÂNDIREA TRADUCERILOR OPEREI SFÂNTULUI ISAAC SIRUL ÎN LUMEA CREȘTINĂ/	42
1.3.2 ÎNFLUENȚA POSTUMĂ A SFÂNTULUI ISAAC SIRUL ÎN SPAȚIUL CREȘTIN RĂSĂRITEAN ȘI APUSEAN/	46
1.3.3 MEMORIA LITURGICĂ A SFÂNTULUI ISAAC SIRUL/	52
2. ISTORIA ECONOMIEI DIVINE DE LA CREAȚIE LA ÎNTRUPARE. ÎNTRUPAREA CA EVENIMENT FONDATOR AL CUNOAȘTERII DUHOVNICEȘTI/	57
2.1. OMUL ȘI CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU ÎN CREAȚIE/	57
2.1.1 GENERALITĂȚI/	57
2.1.2 CREAȚIA ȘI DESCOPERIREA LUI DUMNEZEU ÎN CREAȚIE/	59
2.1.3 OMUL ȘI CAPACITATEA SA DE A-L CUNOAȘTE PE DUMNEZEU. ELEMENTE DE ANTROPOLOGIE/	64
2.2 ÎNTRUPAREA LUI HRISTOS – EVENIMENT INAUGURATOR AL CUNOAȘTERII ESHATOLOGICE/	75
2.2.1 ELEMENTE DE HRISTOLOGIE LA SFÂNTUL ISAAC SIRUL/	75
2.2.2 ÎNTRUPAREA LUI HRISTOS CA ȘI ACT REVELAȚIONAL/	77
2.2.2.1 De ce s-a întrupat Hristos?/	78
2.2.2.2 Întruparea lui Hristos – mijlocul de unire al creației cu Creatorul său/	82
2.2.2.3 Întruparea – posibilitate a contemplării slavei ființei dumnezeiești/	84
2.3 CONCLUZII/	182
3. CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU ÎN VIAȚA DUHOVNICEASCĂ/	89
3.1 ASPECTE GENERALE/	89
3.2 DELIMITĂRI TERMINOLOGICE/	90
3.2.1 TREI ETAPE ASCETICE/	91
3.2.2 CUNOAȘTEREA DIVINĂ ȘI FACULTĂȚILE GNOSEOLOGICE/	94
3.2.3 TERMENI ADIACENȚI/	105
3.2.4 FORME ALE CUNOAȘTERII EXPERIENȚIALE/	108
3.2.5 ORGANELE CUNOAȘTERII ÎN TRADUCERILE MODERNE CONTEMPORANE/	119
3.3 TIPURI DE CUNOAȘTERE. CUNOAȘTEREA DIN CUNOAȘTERE/	120
3.3.1 CUNOAȘTEREA DIN NATURĂ, CUNOAȘTEREA DIN SCRIPTURI ȘI CUNOAȘTEREA DIN EXPERIENȚĂ/	120
3.3.2 CUNOAȘTEREA FILOSOFILOR ȘI CUNOAȘTEREA SFINȚILOR/	125
3.4 CUNOAȘTEREA DIN VIRTUTE/	132
3.4.1 ACEZA TRUPEASCĂ/	141

- 3.4.2 ASCEZA SUFLETEASCĂ/ 146
- 3.4.3 ASCEZA SUFLETEASCĂ ȘI VIEȚUIREA DUHOVNICEASCĂ/ 153
 - 3.4.3.1 Curăția și limpezimea/ 155
 - 3.4.3.2 Rugăciunea curată și rugăciunea duhovnicească/ 161
 - 3.4.3.3 Cunoaștere și necunoaștere/ 166
 - 3.4.3.4 Meditația și uimirea/ 171
 - 3.4.3.5 Mișcarea și beția duhovnicească/ 173
 - 3.4.3.6 Cuvântul și tăcerea/ 174
 - 3.4.3.7 Dreptatea și iubirea lui Dumnezeu/ 176

3.5 CONCLUZII/ 182

4. CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU ÎN VIAȚA VIITOARE. DREPTATEA ȘI DRAGOSTEA LUI DUMNEZEU ÎN VIAȚA DE DUPĂ MOARTE/ 185

4.1 ELEMENTE DE HERMENEUTICĂ ESHATOLOGICĂ ISAACHIANĂ/ 185

4.2 CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU CA POSIBILITATE DE TEOLOGHISIRE DESPRE VIAȚA VIITOARE/ 187

4.3 MOARTEA, JUDECATA ȘI STAREA ÎN ÎMPĂRĂȚIA LUI DUMNEZEU/ 193

4.3.1 MOARTEA – SABATUL BINECUVÂNTAT/ 194

4.3.2 JUDECATA LUI DUMNEZEU/ 195

4.3.3 ÎMPĂRĂȚIA LUI DUMNEZEU /196

4.4 RAIUL ȘI IADUL DIN PERSPECTIVĂ GNOSEOLOGICĂ/ 198

4.5 ELEMENTE DE TEOLOGIE A GHEENEI (IADULUI)/ 202

4.5.1 DUMNEZEU ESTE ÎN ÎNTREGIME BUNĂTATE ȘI MILĂ/ 203

4.5.2 DUMNEZEU ÎI IUBEȘTE PE TOȚI LA FEL/ 204

4.5.3 DUMNEZEU NU SE SCHIMBĂ/ 204

4.5.4 PREȘTIINȚA LUI DUMNEZEU/ 205

4.5.5 DUMNEZEU NU SE RĂZBUNĂ/ 206

4.5.6 DUMNEZEU NU RĂSPĂTEȘTE RĂUL/ 207

4.5.7 DUMNEZEU ESTE MAI PUTERNIC DECÂT RĂUL/ 208

4.6 ÎNȚELESUL GHEENEI/ 210

4.6.1 MOȘTENIREA PĂRINȚILOR BISERICII/ 210

4.6.2 SCOPUL GHEENEI ÎN INTERIORUL ECONOMIEI DIVINE/ 212

4.6.2.1 Economia lui Dumnezeu spre binele omului/ 212

4.6.2.2 Viziunea terapeutică a gheenei/ 213

4.7 PANENTEISMUL ISAACHIAN: „DUMNEZEU TOATE ÎN TOȚI”/ 215

4.8 TEOLOGIA RESTAURĂRII FINALE LA SFÂNTUL ISAAC/ 218

4.9 CONCLUZII/ 221

CONCLUZII/ 223

BIBLIOGRAFIE/259

4. Bibliografie finală

Surse primare

- Mar Isaacus Ninivita, *De perfectione religiosa*, Paris-Leipzig, 1909.
- Theotokis, Nichifor (ed. și trad.), *Τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ Ἐπισκοποῦ Νινεὺ τοῦ Συροῦ. Τὰ Ἐυρεθέντα Ἀσκητικὰ*, Leipzig, 1770.
- *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian*, translated by the Holy Transfiguration Monastery, Boston, Massachusetts, 1984.
- *Mystic Treatises by Isaac of Niniveh translated from Bedjan's Syriac text with the introduction and registers by A.J. Wensinck*, Nieuwe reeks, Deel XXIII, 1, Wiesbaden, 1969.
- Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte pentru nevoință*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2010.
- Sfântul Isaac Sirul, *Filocalia X*, București, Humanitas, 2008.
- Isaac le Syrien, *Œuvres spirituelles*, trad. Jack Touraille, Paris, 1981
- Isacco di Ninive, *Discorsi ascetici*, trad. M. Gallo, P. Bettiolo, Roma, 1984.
- Isaac le Syrien, *Œuvres complètes. 41 Discours récemment découvertes*, Spiritualité Orientale, 81, Abbaye de Bellefontaine, 2003.
- Brock, Sebastian, "Two unpublished texts by St Isaac the Syrian", *Sobornost/Eastern Churches Review*, 19 (1997), pp. 7-33.
- Isaac of Niniveh (Isaac the Syrian), *The Second Part. Chapters IV-XLI*, ed. by S. Brock, Lovanii, In aedibus Peeters, CSCO 224, 1995.
- Isaac of Niniveh (Isaac the Syrian), *The Second Part. Chapters IV-XLI*, transl. by S. Brock, Lovanii, In aedibus Peeters, CSCO 225, 1995.
- Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici, Partea II recent descoperită*, trad. Ioan I. Ică jr. Sibiu, Deisis, 2003.
- Isacco di Ninive, *Discorsi spirituali: capitoli sulla conoscenza, preghiera, contemplazione sull'argomento della gehenna, altri opuscoli*, Qiqajon, Comunità di Bose, 1990.
- Isaak tou Syrou, *Asketika I-III*, trad. Nestor Kavvadas, Thera, 2006.
- Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici, Partea III recent regăsită*, Sibiu, Deisis, 2005.
- Isacco di Ninive, *Discorsi Ascetici. Terza collezione*, trad. S. Chialà, Qiqajon, Comunità di Bose, 2004.
- Isacco di Ninive, *Terza collezione*, edito da Sabino Chialà, Lovanii, In Aedibus Peeters, 2011, CSCO, 346.
- Isacco di Ninive, *Terza collezione*, trad. da Sabino Chialà, Lovanii, In Aedibus Peeters, 2011, CSCO, 347.
- Isacco di Ninive, *Grammatica di vita spirituale*, trad. Vittorio Ianari, San Paolo, 2009.
- Jean de l'Apamée, *Dialogues sur l'âme e les passions des hommes* 13-4, Orientalia Christiana Analecta, Roma, 1939.
- Jean d'Apamée, *Dialogues et Traités* 10, 119-120, édition critique par René Lavenant, Paris, Cerf, 1984.
- Evagrio Pontico, *Per conoscere lui*, trad. Paolo Bettiolo, Qiqajon, 1996.
- Evagrio Pontico, *Contro i pensieri malvagi*, trad. Valerio Lazzeri, Qiqajon, 2005.

- Evagrius of Pontus, *Eulogios*, în Robert Sinkewicz, *Evagrius of Pontus : The Greek Ascetic Corpus*, Oxford University Press, Early Christian Studies, pp. 29-59.
- Evagrius of Pontus, *Foundations*, în Robert Sinkewicz, *Evagrius of Pontus : The Greek Ascetic Corpus*, Oxford University Press, Early Christian Studies, pp. 4-11.
- Evagre le Pontique, *Le Gnostique ou à celui qui est devenu digne de la science 45*, par Antoine et Claire Guillaumont, Paris, Cerf, 1989.
- Evagrius of Pontus, *On Prayer*, în Robert Sinkewicz, *Evagrius of Pontus : The Greek Ascetic Corpus*, Oxford University Press, Early Christian Studies, pp. 191-209.
- Evagre le Pontique, *Reflections*, J. Muylderman (ed.), „Evagriana”, în *Extrait de la Revue Le Muséon*, 44 (1931), pp. 369-383; traducerea engleză în Robert Sinkewicz, *Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus*, Oxford University Press, Early Christian Studies, pp. 211-216.
- Evagrio Pontico, *Sentenze. Gli otto spiriti della malvagità*, trad. Lucio Coco, Roma, Città Nuova, 2010.
- Evagre le Pontique, *Les six centuries des Kephalaia Gnostica d'Evagre le Pontique*, ed. Antoine Guillaumont, PO, Paris, Brepols, 1958.
- Evagrio Pontico, *Sui pensieri*, Roma, Appunti di Viaggio, 2005.
- Evagre le Pontique, *Traité pratique ou le Moine. Cent chapitre sur la vie spirituelle*, trad. Gabriel Bunge, Spiritualité Orientale 67, Abbaye de Bellefontaine, 1996.
- Evagre le Pontique, *Traité pratique ou le moine II*, par Antoine et Claire Guillaumont, SC 171, Paris, 1971.
- Theodore of Mopsuestia, *Catechetical Homilies*, A. Mingana (ed. și trad.), *Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Nicene Creed and Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Sacraments of Baptism and the Eucharist*, Woodbrooke Studies vol. 5 și 6, Cambridge.

Monografii

- *The commentaries of Isho'dad di Merw*, IV, Cambridge, M.D. Gibson, 1913.
- *Commentaire du livre d'Abba Isaïe, logoi I-XV, par Dadišo Qatraya*, Lovanii, In Aedibus Peeters, CSCO 327/145.
- *Le synaxaire. Vie des Saints de l'Eglise Orthodoxe. Tome Second: Décembre-Janvier*, Thessalonique, To Parivoli tis Panaghias, 1988.
- Abdisho de Nisibe, *Scriptorum Ecclesiasticorum Catalogus*, în J.S. Assemani, *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana III*, Romae, Propoganda Fidae, 1725.
- Acharya, F., *Prayer with the harp of the Spirit*, II/1, Vagamon, Kurisumala Ashram, 1982.
- Alfeyev, Hilaryon, *The Spiritual World of Isaac the Syrian*, Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications, 2000.
- Ange, Daniel, *Thérèse, l'enfant: apôtre et martyre*, Fayard, 1999.
- Arseniev, N., *La piété russe*, Neuchâtel, Delachaux et Niestlé, 1963.
- Assemani, Joseph, *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana I-III*, Roma, 1719.
- Bedjan, Paul, *Acta martyrum et sanctorum VII*, Parisiis-Lipsiae, Harrassowitz, 1890-7.
- Beulay, Robert, *L'enseignement spirituel de Jean de Dalyatha, mystique syro-oriental du VIII siècle*, Théologie historique 83, Beauchesne, Paris, 1990.
- Beulay, Robert, *La lumière sans forme. Introduction a l'étude de la mystique chrétienne syro-orientale*, Chevtogne, 1987.
- Bloom, Antony, *Despre credință și îndoială*, București, Cathisma, 2007.
- Brock, Sebastian, *An introduction to Syriac studies*, Piscataway, NJ, Gorgias Press, 2006.
- Brock, Sebastian, *Spirituality in the Syriac tradition*, Kottayam, St. Ephrem Ecumenical Research Institute (SEERI), 1989.

- Brock, Sebastian, *Studies in Syriac christianity: history, literature and theology*, Aldershot, Variorum, 2001.
- Brock, Sebastian, *The Syriac Fathers on Prayer and the spiritual life*, introd. și trad. Sebastian Brock, Cistercian Publications inc., Kalamazoo, Michigan, 1987.
- Budge, E. A. Wallis, *The Paradise of the Holy Fathers II*, London, 1907.
- Bulgakov, Serghei, *Ortodoxia*, București, Editura Paideia, 1994.
- Chabot, J.B., *De S. Isaaci Ninivite vita, scripta et doctrina*, Paris, 1892.
- Chabot, J.B., *Synodicon Orientale ou Recueil de synodes nestoriens dans Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, 37, Paris, 1902.
- Chaumont, M. L., *La christianisation de l'Empire Iranien des origines aux grands persécutions du 4 e siècle*, Louvain, CSCO 499/80.
- Chialà, Sabino, *Abramo di Kashkar e la sua comunità*, Monastero di Bose, Qiqajon, 2006.
- Chialà, Sabino, *Dall'ascesi eremitica alla misericordia infinita. Ricerche su Isaaco di Ninive e la sua fortuna*, Biblioteca della rivista di storia e letteratura religiosa XIV, Firenze, Olschki, 2002.
- Ephraim II Rahmani, *Studia Syriaca*, vol. I, Beirut, Deir el-Sharf, 1904.
- Fiey, J.M., *Assyrie Chrétienne. Contribution à l'étude de l'histoire et de la géographie ecclésiastiques et monastiques du nord de l'Iraq*, 1,2,3, Imprimerie Catholique, Beyrouth, 1965-1968.
- Fiey, J.M., *Jalons pour une histoire de l'Eglise en Iraq*, Louvain, CSCO 310/36.
- Gondikakis, Vasilios, *Abba Isaac the Syrian. An Approach to his World*, Mount Athos Series 5, Montreal, Alexander Press, 1997.
- Gondikakis, Vasilios, *From St Isaac the Syrian to Dostoevsky*, Mount Athos Series 15, Montreal, Alexander Press, 2004.
- Gondikakis, Vasilios, *Hymn of Entry. Liturgy and Life in the Orthodox Church*, Crestwood NY, 1984.
- Guillaumont, Antoine, „Le Kephalaia Gnostika d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origenisme chez les Grecs et les syriens”, *Patristica Soborniensia* 5, Paris, 1962.
- Guillaumont, Antoine, „Les sens des noms du coeur dans l'antiquité”, în *Le coeur* (Etudes carmélitaines), Paris, 1950.
- Hanun Ben Yohanna Ibn As-Salt, „Cum să-l citim și să-l înțelegem pe Sfântul Isaac”, în Ioan I. Ică jr. (trad. și editor), *Isaac Sirul - Cuvinte către singuratici. partea II recent descoperită*, Sibiu, Deisis, 2003.
- Hagman, Patrick, *The ascetism of Isaac of Niniveh*, Oxford, University Press, 2011.
- Hausherr, Irenée, *Jean le Solitaire*, OCA, 120, Roma 1939.
- Hayek, M., *Liturgie maronite. Histoire et textes eucharistiques*, Paris, Mame, 1964.
- Hefele, C.J., *Histoire des Conciles d'après les documents originaux I*, 1, 1904.
- Jesudenah, évêque de Baçrah, *Livre de la chasteté composé par Jésudenah, évêque de Basrah*, publié et traduit par Jean Baptiste Chabot, Rome, 1896.
- Kontoglos, Photios, *Mystikos, Ο Μυστικός κηπος*, Athinai, Astir, 1975 (2).
- Labourt, J., *Le Christianisme dans L'Empire Perse sous la dynastie sassanide*, Paris, Librairie Victor Lecoffre, 1904.
- Lossky, Vladimir, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, București, Humanitas, 2010.
- McCulough, W.S., *A Short History of Syriac Christianity to the Rise of Islam*, Cambridge, Scholar's Press, 1982.
- Mat' Marija, *La vita ascetica*, în Nina Kauchtschischwili, *Mat' Marija. Il cammino di una monaca. Vita e scritti*, Bose, Qiqajon, 1997.
- Meyendorf, John, *St Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris, 1959.
- Muyldermans, J., *Evagriana Syriaca. Textes inédits du British Museum et de la Vaticane*, Louvain, 1952.

- Nau, F., *Un martyrologe et douze ménologes syriaque*, Turnhout, Brepols, 1912.
- Nil Sorskij, *Vita e scritti*, Torino, Gribaudo, 1986.
- Norris Jr., R.A., *Manhood and Christ: A Study in the Christology of Theodore of Mopsuestia*, Oxford, University Press, 1963.
- Popović, Archimandrite Justin, *Les voies de la connaissance de Dieu: Macaire d'Égypte, Isaac le Syrien, Syméon le Nouveau Théologien*, Lausanne, Age d'Homme, 1998.
- Rahmani, Ephraim II, *Studia Syriaca*, Beirut, 1904.
- Seppälä, Sepala, in *Speechless Ecstasy: Expression and Interpretation of Mystical Experience in Classical Syriac and Sufi Literature*, *Studia Orientalia* 98 (2003), Helsinki, Finish Oriental Society.
- Sbath, Paul, *Traité religieux, philosophiques et moraux extraits des œuvres d'Isaac de Ninive (VIIe siècle) par Ibn as-Salt (IXe siècle)*, Cairo, 1934.
- Teodor bar Koni, *Libro degli scoli*, CSCO, vol. 431, Louvain, 1981.
- Vadakkal, J., *The East Syrian-Anaphora of Mar Theodore of Mopsuestia*, Kottayam, 1989.
- Vesa, Valentin, *Cântând milele Domnului. Scurtă introducere în teologia Sfântului Isaac Sirul*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2010.
- Vesa, Valentin, *The Experiential Theology of the Saints and its Ecumenical Role: St Isaac the Syrian and St Thérèse of Lisieux. Comparative Study*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2011.
- Vööbus, Arthur, *History of asceticism in the Syrian Orient: a contribution to the history of culture in the Near East. 1. The Origin of Ascetism. Early monasticism in Mesopotamia*, CSCO 184/14.
- Vööbus, Arthur, *History of asceticism in the Syrian Orient: a contribution to the history of culture in the Near East. 2. Early monasticism in Mesopotamia and Syria*, CSCO 197/17.
- Vööbus, Arthur, *History of asceticism in the Syrian Orient: a contribution to the history of culture in the Near East. 3.*, CSCO 500/81.
- Wigram, C., *A short introduction to the History of the Assyrian Church or The Church of the Sassanid Persian Empire*, Assyrian International News Agency, Books Online.

Studii și articole

- Alfeyev, Hilarion, „Solitude, humilité et souvenir de la mort. Quelques éléments de la doctrine ascétique d'Isaac de Ninive”, în *Connaissance des Pères de l'Église*, 119 (2010), pp. 14-29.
- De Andia, Ysabel, „Hesychasme et contemplation chez Isaac le Syrien”, în *Collectanea Cisterciensia*, 53 (1991), pp. 20-41.
- Andronic, V., „Les actes bons et leur valeur dans le pensée d'Isaac le Syrien”, în *Mitropolia Oltenie*, 1, pp. 36-49.
- Audo, A., „Isaac de Ninive, Jean de Dalyatha et la spiritualité orientale”, în N. Edelby and P. Masri (eds), *Mélanges en mémoire de Mgr Néophytos Edelby (1920-1995)*, Beirut, 2005, pp. 43-62.
- Barone, G., „Montelucio e i francescani”, în *Montelucio e i monti sacri. Atti dell'incontro di studio (Spoleto 30 settembre – 2 ottobre 1993)*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1994, pp. 273-286.
- Bettiolo, Paolo, „Avec la charité comme but: Dieu et création dans la méditation d'Isaac de Ninive”, în *Irenikon*, 63 (1990), pp. 323-345.
- Bettiolo, Paolo, „Con lo scopo della carità'. Dio e mondo negli scritti di Isacco di Ninive”, în B. Della Pasqua and N. Valentini (eds), *Mistero di Cristo, mistero dell'uomo. La nuova 'questione antropologica' e radici della fede*, Milano, Paoline, 2005, pp. 65-89.

- Bettiolo, Paolo, „Misericordia e giustizia nella meditazione di un solitario siro-orientale del VII secolo, Isacco di Ninive”, in L. Ceradini Leonori (ed.), *Secondo Giustizia. Atti del II I colloquio organizzato dal gruppo Oggi la Parola, Camaldoli, Sotto il Monte, Servitium*, 2005, pp. 47-63.
- Bettiolo, Paolo, „Povertà e conoscenza. Appunti sulle Centurie gnostiche della tradizione evagriana in Siria”, in *Parole de l'Orient*, 15 (1988-1989), pp. 107-125.
- Bettiolo, Paolo, „Prigionieri dello Spirito. Liberta creaturale e eschaton in Isacco di Ninive e nelle sue fonti”, in *Annali di Scienze Religiose*, 4 (1995), pp. 345-363.
- Bradley, Bruce, „Jean le Solitaire”, in *Dictionnaire de Spiritualité VIII*, col. 765-772.
- Brock, Sebastian, „Aspects oecuméniques de Saint Isaac le Syrien”, in *Patrimoine Syriaque VI. Le monachisme du VIIe siècle jusqu'à nos jours*, I, CERO, Antelias, 1999, pp. 121-127.
- Brock, Sebastian, „The Christology of the Church of the East in the Synods of the Fifth to Early Seventh Century”, in *Studies in Syriac Christianity*, Variorum Collected Studies Series, Aldershot, Ashgate, 1992.
- Brock, Sebastian, „Clothing metaphors as a Means of Theological Expression in Syriac Tradition”, in M. Schmidt (ed.), *Typus, Symbol, Allegorie bei den östlichen Vätern und ihren Parallelen im Mittelalter*, Regensburg, Eichstätter Beiträge 4 (1982), pp. 11-38.
- Brock, Sebastian, „Discerning the Evagrian in the Writings of Isaac of Niniveh: a Preliminary Investigation”, in *Adamantius*, 15 (2009), pp. 60-72.
- Brock, Sebastian, „An Ecumenical Role Played by Monastic Literature: the Case of Isaac the Syrian”, in *One in Christ*, 40 (2005), 3, pp. 53-58.
- Brock, Sebastian, „From Qatar to Tokio, by Way of Mar Saba: The Translations of Isaac of Beth Qatraye (Isaac the Syrian)”, in *Aram*, 11-12, 1999-2000, pp. 475-484.
- Brock, Sebastian, „Humanity and the Natural World in the Syriac Tradition”, in *Sobornost*, 12 (1990), 2, pp. 131-142.
- Brock, Sebastian, „Isaac de Ninive”, in *Connaissance des Pères de l'Église*, 119 (2010), pp. 2-13.
- Brock, Sebastian, „Isaac of Niniveh: Some Newly Discovered Works”, in *Sobornost*, 8 (1986), 1, pp. 28-33.
- Brock, Sebastian, „St. Isaac of Niniveh and Syriac Spirituality”, in *Sobornost*, 7 (1975), 2, pp. 79-89.
- Brock, Sebastian, „«Maggnanuta»: a Technical Term in East Syrian Spirituality and its Background”, in *Mélanges Antoine Guillaumont - Contributions à l'étude des christianismes orientaux*, Genève, 1988, pp. 121-129.
- Brock, Sebastian, „The 'Nestorian' Church: A Lamentable Misnomer”, *Bulletin of The John Rylands University Library of Manchester*, 78, (1996), 3, pp. 23-35.
- Brock, Sebastian, „The Prayer of the Heart in Syriac Tradition”, in *Sobornost*, 4 (1982), 2, pp. 131-142.
- Brock, Sebastian, „Some Uses of the Term Theoria in the Writings of Isaac of Niniveh”, in *Parole d'Orient*, 20 (1995-6), pp. 407-419.
- Brock, Sebastian, „Syriac into Greek at Mar Saba. The translation of St. Isaac the Syrian”, in J. Patrick, *The Sabaitic heritage in the Orthodox Church from the fifth century to the present*, Peeters, Leuven, 2001, pp. 201-208.
- Bradley, Bruce, „Jean le Solitaire (D'Apamée)”, in *Dictionnaire de Spiritualité VIII*, col. 764-772.
- Brouria, Ashkelony, „The Limit of the Mind: Pure Prayer in Evagrius Ponticus and Isaac of Niniveh”, in *Zeitschrift für Antikes Christentum* 15 (2011), pp. 291-321.
- Bunge, Gabriel, „Mar Isaac of Niniveh and his relevance nowadays”, in *Christian Orient*, 7 (1986), 4, pp. 193-195.

- Bunge, Gabriel, „Le « lieu de la limpidité ». A propos d'un apophtegme énigmatique: Budge II, 494, în *Irenikon*, 1 (1982), pp. 7-18.
- Burkitt, F. C., „Isaac of Nineveh”, în *Journal of Theological Studies*, 26 (1925), pp. 81-86.
- Callahan, Annice, „The relationship between spirituality and theology”, *Horizons*, 16, (1989), 2, pp. 266-274.
- Chialà, Sabino, „Abraham de Kashkar et ses règles monastique”, în *Proche-Orient Chrétien*, 58 (2008), 3-4, pp. 248-262.
- Chialà, Sabino, „Bellezza e pienezza di vita nell'insegnamento di Isacco il Siro”, *Parola Spirito e Vita*, 45 (2002), 1, pp. 173-180.
- Chialà, Sabino, „Evagrio il Pontico negli scritti di Isacco di Ninive”, în *Adamantius*, 15 (2009), pp. 73-84.
- Chialà, Sabino, „L'importance du corps dans la prière selon l'enseignement d'Isaac de Ninive”, în *Connaissance des Pères de l'Église*, 119 (2010), pp. 30-39.
- Chialà, Sabino, „Isaac de Ninive et sa doctrine: entre solitude et communion”, în *Irenikon*, 4 (2010), pp. 479-499.
- Chialà, Sabino, „Une nouvelle collection d'écrits d'Isaac de Ninive”, *POC*, 46 (2004), pp. 290-304.
- Chialà, Sabino, „L'umiltà nel pensiero di Isacco di Ninive: via di umanizzazione e di divinizzazione”, în E. Vergani and S. Chialà (eds), *Le ricchezze spirituali delle Chiese sere*, Milano, 2003, pp.105-120.
- Chialà, Sabino, „Trois thèmes majeurs de l'enseignement d'Isaac de Ninive (2)”, în *Collectanea Cisterciensia*, 69 (2007), 3-4, pp. 321-340.
- Clément, Olivier, „La spiritualità dello „starec” Silvano”, în A. Mainardi (ed.), *Silvano dell'Athos. Atti del Convegno internazionale „Tieni il tuo spirito agli inferni e non disperare!”*. *Silvano dell'Athos: Viata e spiritualità!”*. Bose, 3-4 ottobre 1998, Bose, Qiqajon, 1999, pp. 46-54.
- Deseille, Placide, „L'eschaton nella teologia russa”, în A. Mainardi (ed.), *La grande Vigilia. Atti del V Convegno ecumenico di spiritualità russa. Bose 17-20 settembre, 1997*, Bose, Qiqajon, 1998, pp. 174-194.
- Durel, Théofane, „Sur la doctryne mystique de Saint Isaac le Syrien”, în *Contacts Paris*, 156 (1991), pp. 246-261.
- Escolan, Philippe, „Monachisme et église: Le monachisme syrien du IVe au VIIe siècle: Un monachisme charismatique”, în *Théologie Historique*, 109, Paris, 1999, pp. 91-123.
- Fairaday, Fitch, „Isaac of Nineveh's biblical typology of the Cross”, în *Studia Patristica*, 35 (2001), pp. 385-390.
- Géhin, Paul, „La dette d'Isaac de Ninive envers Évagre le Pontique”, în *Connaissance des Pères de l'Église*, 119 (2010), pp. 40-52.
- Golitzin, Alexander, „The spiritual world of Isaac the Syrian”, în *St Vladimir's Theological Quarterly*, 46 (2002), 2-3, pp. 285-290.
- Guillaumont, Antoine et Claire, „Evagre le Pontique”, în *Dictionnaire de Spiritualité IV*, col. 1731-1744.
- Guillaumont, Antoine, „Macaire l'Egyptien”, în *Dictionnaire de Spiritualité X*, col. 11-13.
- Guillaumont, Antoine, „Le mystique syriaque Isaac de Ninive”, în *Annuaire de l'Ecole Pratique des Hautes-Etudes, Section des Sciences Religieuses*, tome 85, pp. 349-352.
- Guillaumont, Antoine, „Syriac (Spiritualité)”, în *DS XIV*, 1990, col. 1429-1442.
- Hagman, Patrick, „St. Isaac of Nineveh and the Messalians”, în „N. Tamcke (ed.), *Mystik – Matapher- Bild. Beiträye des VII. Makarios –Symposiums. Göttingen 2007*, Universitätsrerlag Göttingen, 2008, pp. 55-66.
- De Halleux, A., „La christologie de Jean le Solitaire”, în *Le Muséon*, 94 (1981), 1-2, pp. 5-36.

- De Halleux, A., „Le milieu historique de Jean le Solitaire”, în R. Lavenant (Ed.), *III Symposium Syriacum 1980*, Orientalia Christiana Analecta, Roma, 1983, pp. 299-306.
- Hanun Ben Yohanna Ibn As-Salt, „Cum să-l citim și să-l înțelegem pe Sfântul Isaac”, în Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici. Partea II*, Sibiu, Deisis, 2003, pp. 391-400.
- Harb, Paul, „Doctrine spirituelle de Jean le Solitaire”, în *Parole de l'Orient*, 2 (1971), pp. 225-260.
- Hausherr, Irinée, „Dogme et spiritualité orientale”, în *Revue d'Ascetique et mystique*, 23 (1947), pp. 3-37.
- Hausherr, Irinée, „Un grand auteur spirituel retrouvé: Jean d'Apamée”, în *Études de spiritualité orientale*, Rome, 1969, pp. 181-216.
- Hausherr, Irinée, „Les grands courants de la spiritualité orientale”, în *Orientalia Christiana Periodica*, 1 (1935), pp. 114-138.
- Hausherr, Irinée, „Aux origines de la mystique syrienne: Grégoire de Chypre ou Jean de Lycopolis?”, în *Hesychasme et prière*, Roma, 1966, pp. 63-86.
- Hausherr, Irinée, „Ignorance infinie”, în *Hésychasme et prière*, Roma, 1966, pp. 44-47.
- Hausherr, Irinée, „Par delà l'oraison pure grâce à une coquille. A propos d'un texte d'Evagre”, în *Hésychasme et prière*, Orientalia Christiana Analecta, 176, Roma, pp. 8-12.
- Hausherr, Irinée, „Un précurseur de la théorie scotiste sur la fin de l'incarnation Isaac de Ninive”, în *Études de Spiritualité Orientale*, Orientalia Christiana Analecta, 183, Roma, 1969, pp. 1-5.
- Hryniewicz, Waclaw, „Das Geheimnis der Gehenna in den Meditationen des hl. Isaak des Syrers”, în *Ostkirchliche Studien*, 53 (2004), pp. 28-44.
- Hryniewicz, Waclaw, „Hoffnung der Heiligen. Das Zeugnis Isaac Syrers”, în *Ostkirchliche Studien*, 45 (1996), pp. 21-41.
- Hryniewicz, Waclaw, „Universalism of salvation: St. Isaac the Syrian”, H. Gerny, H. Rein, M. Weyermann (ed.), *Die Wurzel alle Theologie: sentire cum Ecclesia. Festschrift U. von Arx*, Bern, 2003, pp. 139-150.
- Hunt, Hannah, „Praying the Body: Isaac of Niniveh and John of Apamea on Anthropological Integrity”, în *The Harp: A Review of Syriac and Oriental Ecumenical Studies*, 10 (1998-9), pp. 153-158.
- Hunt, Hannah, „The soul's sorrow in Syrian patristic thought”, în *Studia Patristica*, 33, Louvain, Peeters, 1997, pp. 530-533.
- Ică jr., Ioan I., „Sfântul Isaac Sirul necunoscutul – operă, profil istoric și gândire spirituală pe fundalul tradiției siro-orientale”, în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici. Partea a doua recent descoperită*, Sibiu, Deisis, 2004, pp. 5-84.
- Janeras, S., „La diffusion d'Isaac de Ninive dans la Péninsule ibérique”, în J.P. Monterrer Sala (ed.), *Eastern Crossroads. Essays on Medieval Christian Legacy*, Piscataway, NJ, 2007, pp. 247-274.
- Jullien, Florence, „Le couvent de Rabban Shapour et le renouveau monastique en Perse”, în *Connaissance des Pères de l'Église*, 119 (2010), pp. 53-59.
- Kavvadas, Nestor, „On the Relation between the Eschatological Doctrine of Isaac of Ninive and Theodore of Mopsuestia”, *Studia Patristica*, 45 (2010), pp. 245-250.
- Kavvadas, Nestor, „Some observations on the theological anthropology of Isaac of Niniveh and its sources”, în *Scrinium*, IV (2008), pp. 147-157.
- Kavvadas, Nestor, „Theology of Language and Liturgical Prayer in Isaac of Niniveh”, în *Scrinium*, V (2009), pp. 273-283.
- Khalife Hachem, Elie, „L'âme et les passions des homes d'après un texte d'Isaac de Ninive”, în *Parole de l'Orient*, 12 (1984-1985), pp. 201-218.
- Khalife Hachem, Elie, „Isaac de Ninive”, în *Dictionnaire de spiritualité VII*, 50-51, 1971, col. 2041-2054.

- Khalifé Hachem, Elie, „La prière pure et la prière spirituelle selon Isaac de Ninive”, în *Mémorial Mgr Gabriel Khouri-Sarkis*, Louvain, 1968, pp. 157-176.
- Lera, José Maria, „Théodore de Mopsuestia”, în *Dictionnaire de Spiritualité XV*, 1991, col. 386-399.
- Licher, David, „Tears and Contemplation in Isaac of Niniveh”, în *Diakonia*, 11 (1976), pp. 239-258.
- Louf, André, „L’homme dans l’histoire du salut selon Isaac le Syrien”, în *Connaissance de Pères de L’Eglise*, 88 (2002), pp. 49-54;
- Louf, André, „Isaacco il Siro e la lotta della preghiera”, în *La lotta spirituale nella tradizione ortodossa. Atti del XVII Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa*, Qiqajon, 2010, pp. 75-93.
- Louf, André, „Pourquoi Dieu se manifesta selon Isaac le syrien”, în *Connaissance de Pères de L’Eglise*, 80 (2000), pp. 37-56.
- Louf, André, „*Temha* – stupore e *tahra* – meraviglia negli scritti di Isacco di Ninive”, în *La grande stagione della mistica siro-orientale (VI-VII secolo)*, Centro Ambrosiano, 2009, pp. 93-117.
- Macina, Robert, „L’homme a l’école de Dieu d’Antioche á Nisibe: Profil hérmétique, théologique et kerigmatique du mouvement scolastique nestorien”, în *Proche Orient Chrétien*, Jerusalem, tome XXXII, 1982, fasc. I-II, p. 86-124 și fasc. III-IV, pp. 263-301.
- Madathikunnath, V., „Vision of Man in Ephrem and Isaac: Ecological Implications”, în *The Harp*, 24, pp. 425-437.
- Mansour, Gregory, „Humility according to St. Isaac of Niniveh”, în *Diakonia*, 28, pp. 181-186.
- Marriott, G. L., „Isaac of Niniveh and the writings of Macarius of Egypt”, în *Journal of Theological Studies*, 20 (1919), pp. 345-7.
- Mascia, P. T., „The Gift of Tears in Isaac of Niniveh”, în *Diakonia*, 14 (1979), pp. 255-265.
- Mattam, Abraham, „The School of Nisibis-Edessa: first theological university in Christendom”, în *Christian Orient*, 6 (1985), 1, pp. 30-39.
- Meinardus, O., „Zur monastischen Erneuerung in der koptischen Kirche”, *Oriens Christianus*, 61 (1977), pp. 59-70.
- Miller, Dana, *Introducere la ediția americană a Cuvintelor pentru nevoiță ale Sfântului Isaac Sirul*, în *Sfântul Isaac Sirul, Cuvinte pentru nevoiță*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2010, pp. 8-79.
- Miller, Dana, „Translator’s Epilogue”, în *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian*, Boston, 1984, pp. 481-515.
- Mourachian, Mark, „Hymns Against Heresies: Comments on St. Ephrem the Syrian”, în *Sophia*, 37 (2007), 2, pp. 30-31.
- Muyldermans, J., „Evagriana: Nouveaux fragments grecs inédits, (Evagriana)”, în *Le Museon*, 44 (1931), pp. 38-44.
- Muyldermans, J., „Note additionelle à: Evagriana”, în *Le Museon*, 44 (1931), pp. 369-383.
- Pelin, V., „Contribuția cărturarilor români la traducerile școlii paisiene”, în *Români în reînnoirea isihastă*, Iași, Trinitas, 1997, pp. 83-120.
- Petit, L., „Isaac de Ninive”, în *Dictionnaire de theologie catholique VIII*, 1, 1924, col. 10-12.
- Pirard, M., „Les *Asketika* d’Abba Isaac le Syrien. L’esprit et le corps du texte”, în *Het Kruis*, 28 (2001), 5, pp. 13-17.
- Popovitch, Père Justin, „Théorie de la connaissance de la connaissance et connaissance de Dieu chez Saint Isaac le Syrien”, în *Contacts Paris*, 69 (1969), pp. 32-53, 119-147.

- Rey, Dosithée, „« Nombreux sont mes péchés, Seigneur, mais ta miséricorde est plus grande que mes péchés ». La doctrine de la géhenne chez Isaac le Syrien”, în *Liens de moniales*, 147 (2001), pp. 1-22.
- Rigo, Antonio, „De l’apologie à l’évocation de l’expérience mystique. Evagre le Pontique, Isaac le Syrien et Diadoque de Photice dans les œuvres de Grégoire de Palamas (et dans la controverse palamite)”, în *Miscellanea Medievalalia. Knotenpunkt Byzanz*, 36 (2012), pp. 85-108.
- Ursu, N. A., „Școala de traducători români din obștea starețului Paisie”, în *Românii în reînnoirea isihastă*, Iași, Trinitas, 1997, pp. 39-82.
- Salvestroni, Simonetta, „Isacco il Siro e l’opera di Dostoevsky”, în *Studia Monastica*, 44 (2002), pp. 45-56.
- Schneiders, Sandra M., „Theology and spirituality: strangers, rivals, or partners?”, *Horizons*, 13 (1986), 2, pp. 253-274.
- San Serafino di Sarov, „Breve racconto della vita e delle pratiche ascetiche del venerabile e luminoso „starec” Serafim, ieromonaco dell’eremo di Sarov e recluso”, în A. Mainardi (ed.), *San Serafim. Da Sarov a Diveevo. Atti del IV convegno ecumenico internazionale di spiritualità russa „Da Sarov a Diveevo. San Serafim e il rifiorire del monachesimo in Russia nel XIX secolo”*, Bose, 18-21 settembre 1996, Bose, Qiqajon, 1998, pp. 293-339.
- Tisserant, E., „L’Église Nestorienne”, în *Dictionnaire de Théologie Catholique* XI/1 Paris, 1931, col. 157-323.
- Touraille, Jaques, „Isaac le Syrien, témoin de l’impossible”, în *Contacts*, 34 (1982), pp. 170-178.
- Tsirpanlis, Constantine N., „Praxis and theoria: the heart, love and light mysticism in Saint Isaac the Syrian”, în *Patristic and Byzantine Review*, 6 (1987), 2, pp. 93-120.
- Van Rompay, L., „Quelques remarques sur la tradition syriaque de l’Oeuvre exégétique de Théodore de Mopsueste”, în H.J.W. Drijvers, L. Lavenant, C. Molenberg, G.J. Reinink, *IV Symposium syriacum 1984*, Roma, 1987, pp. 33-43.
- Vesa, Valentin, „Monahul și solidaritatea universală: Sfântul Isaac Sirul și viziunea sa optimistă asupra vieții viitoare”, în *Altarul Reîntregirii*, 16 (2011), 2, pp. 119-147.
- Vesa, Valentin, „Suffering, God’s compassion and human solidarity in the experiential theology of St Isaac the Syrian and St Thérèse of Lisieux”, în *The Human condition between Suffering and God’s Love. Disease therapy and palliative care*, International Symposium May 2012, Vol. 2, Alba Iulia, Reintregirea, 2012, pp. 343-357.
- Vesa, Valentin, „The theophany of the back of God in the cleft of the rock (Exodus 33) according to Isaac of Niniveh in reference to *De Vita Moysis* of Gregory of Nyssa”, în *Studia Theologia Orthodoxa*, 1 (2013), în curs de publicare.
- Vivian, Tim, „The spiritual world of Isaac the Syrian”, în *Anglican Theological Review*, 83 (2001), 4, pp. 908-910.
- Vööbus, Arthur, „The origin of monasticism in Mesopotamia”, în *Church History*, 20 (1951), 4, pp. 27-37.
- Vööbus, Arthur, „Regarding the theological anthropology of Theodore of Mopsuestia”, în *Church History*, 33 (1964), 2, pp. 115-124.
- Ware, Kallistos, „Dare we hope for the salvation of all? Origen, Gregory of Nyssa, Isaac of Nineveh”, în *The Inner Kingdom*, St Vladimir’s Seminary Press New York, 2001, pp. 193-215.
- Waelkens, Robert, „Macaire Magnes”, în *Dictionnaire de Spiritualité* X, col. 14-17.

Dictionare

- *A Compendious Syriac Dictionary founded upon the Thesaurus Syriacus of R. Payne Smith, D.D.*, by J. Payne Smith, Oxord, Clarendon Press, 1903.
- *Supplement to the Thesaurus Syriacus of R. Payne Smith, STP*, by J. P. Margoliuth, Oxord, Clarendon Press, 1927.
- *Dictionnaire Syriaque-Français, Syriac-English Dictionary*, par Louis Costaz S.J., III Edition, Beyrouth, Dar El-Machreq, 2002.
- *Lexicon to the Syriac New Testament (Peshitta)*, by William Jennings, M.A., Oxord, Clarendon Press, 1926.
- *Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique*, Paris, Beauchesne, vol. VII, VIII, X.
- *Dictionnaire de Théologie Catholique*, XI/1 Paris, 1931.